

İSLÂM'DA ÂHİRET İNANCI

Âhret hayatının gerekliliği, hâl-i hazırdaki hayatın yetersizliği veya insanı tatmin etmekten uzak oluşuna dayanır. Hikmeti, bu yetersizlik ve hoşnutsuzluğunun giderilmesinin akli nokta-i nazardan lüzumunu çağırıştır.

Cağfer KARADAŞ*

□ A. Âhîret İnancının Nas Temeli ve İnanç Sistemi İçindeki Yeri

Âhîret, 'son' anlamında 'evvel' kelimesinin mukabil olarak kullanılır ve Kur'an'da 110 yerde el-âhira, el-yevmü'l-âhir, ed-dâru'l-âhira, en-neş'etü'l-âhira gibi çeşitli şekillerde geçer (bkz. Bekir Topaloğlu, "Âhîret", DİA, I, 543-548). Kalam ve felsefe kitaplarında başlangıç anlamına gelen 'mebde'in mukabili 'meâd' kavramı da âhîret karşılığında kullanılır. Bu kelimenin kullanılmasının ve yerleşik hale gelmesinin sebebi Kur'an'da sık sık geçen dönüş yeri ve varılacak son nokta anlamındaki 'merci' ve 'masîr' kavramları ile örtüşüyor olmasıdır (bkz. Muhammed Fuad Abdulkaki, el-Mu'cemu'l-mufehres, "merci" ve "masîr" md.).

Kelam ilmi, bir ilim olarak İslâm toplumunda yerini aldığı anda, temel konuları Allah'ın sıfatları ve insanın fiilleri idi. Bu yüzden erken dönem kalam kitaplarında âhîret bahsi gerektiği kadar yer almamıştır. Hatta Harizmî, kalam ilminin konuları diğer bir ifade ile kalamcıların tartıştığı konular arasında âhîret inancından söz etmez (Harizmî, Mefâtihu'l-ulûm, s. 27-28). Âhîret hayatının tartışma konusu olması kuvvetle muhtemeldir ki, özellikle felsefi bahislerin İslâm dünyasında ilgi görmesi iledir. İnanç gündemini takip eden kalam ilmi, bu gelişmeye paralel olarak ilahî sıfat, mebde ve meâd şeklinde üç temel mesele üzerine oturmuş oldu (Cürçânî, et-Ta'rifât, İstanbul ts., s. 185, el-Kelam md). Bu üç temel meseleden meâd konusu bütünüyle âhîret konusu demektir. Bu zaviyeden bakıldığında âhîret inancı, İslâm inancının üç temel saçı ayağından biridir. İslâm toplumunun çoğunluğuna göre İslâm itikadı, Cibrîl hadîsinde geçtiği gibi altı esas şeklindedir. 'Amentü' olarak isimlendirilen Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhîrete ve kadere iman şeklindeki altı iman esasları nesilden nesile tevatürle aktarılarak gelmiştir. Âhîret inancı da bu yapı içerisinde beşinci esas olarak yerini almıştır.

B. Âhîret İnancının Akli Temeli

Âhîret hayatının akıl bakımından temellendirilmesi, onun gerçekliğinin ve gerçekleşeceğinin akla uygun izah ve ispat edilmesidir. Bu bir yerde âhîret hayatının gerekliliği, hikmeti ve kaçınılmazlığının ifadesidir. "Bunların hangi temel noktalara dayandırılması gerekir?" sorusuna

cevap bulmak önemlidir. Bu temel noktaları, Allah, evren, insan ve hayır-şer ikiliği şeklinde dört unsur olarak tespit edebiliriz. Birinci ve aslında yegâne unsur, Yüce Allah'ın varlığı ve hükümleridir. Sonraki üç unsur, bir nevi tali sebepler konumundadır. Ancak onların anlaşılması, asıl sebep olan Allah'ın hükümlerinin anlaşılmasını sağlayan rol oynadığından/oynayacağından, onları izah da en az asıl sebebi izah kadar önemlidir.

Allah İnancı Bakımından

Bir Tanrı'nın varlığını kabul etmek, öte dünya hayatının varlığını kabul anlamına gelir. Nitekim geçmişten günümüze tanrı inancı bulunan milletlerin tamamında bir âhîret inancının bulunduğu araştırmalar neticesinde tespit edilmiş bir husustur. İslâm inanç sisteminde âhîret inancının Allah inancı ile birlikte anılmasının nedeni de budur; bu aynı zamanda insanın fıtratıdır. Kur'an'ın ilk suresinde Allah'ın kendisini Âlemlerin Rabbi, olarak tanıttıktan sonra din gününün yani bir hesap görülecek öte dünyanın sahibi ve hükümlerini olduğunu bildirmesi, insanın bu fıtratının bizlere ihtarıdır.

Evren Bakımından

İçinde bulunduğumuz evrene baktığımızda varlıkların görünenlerden ibaret olmadığı, müşahedelerimiz ve tecrübelerimiz dışında birçok varlığın ve varlık alanının bulunduğu bir gerçeklik olarak görülür ve kabul edilir. Görünenin dışında varlık ve varlık alanı kabul etmeyen materyalizmin tıkanıdığı ve gelişen olayları ve olguları görünen ile sınırlı izahta yetersiz kaldığı bir gerçektir. Kur'an'da belirtilen öte dünya inancı insanın bu tecrübe ve müşahedelerini destekler ve âlemi izahta önüne kolaylıklar ve çıkış kapıları sunar.

İnsan Bakımından

İnsan, Allah'ın en son yarattığı varlıktır. Yüce Allah onu ruh ve beden uyumu/bütünlüğü içinde vücuda getirmiş ve en güzel şekilde yaratılmış varlık (ahsen-i takvîm) diye tanımlamıştır. Bu şekilde yaratılan insanı, dünya hayatı ile kısıtlı görmek ve onu bu dünya ile sınırlamak doğru değildir. Duyguları, düşünceleri, eylemleri, hedefleri ve hedef-

Bir Tanrı'nın varlığını kabul etmek, öte dünya hayatının varlığını kabul anlamına gelir. Nitekim geçmişten günümüze tanrı inancı bulunan milletlerin tamamında bir âhîret inancının bulunduğu araştırmalar neticesinde tespit edilmiş bir husustur. İslâm inanç sisteminde âhîret inancının Allah inancı ile birlikte anılmasının nedeni de budur; bu aynı zamanda insanın fıtratıdır.

İnsan omurgası ve en uç kısmında bulunan acbü'z-zeneb kemiği

ledikleri ile insan, mükemmele ulaşma ve kemâl noktasına varma arayışı içerisinde. Su nasıl engelleri aşarak yatağını bulur ve hedefi olan ummana ulaşırsa, insan da bir şekilde çekilen setleri devirir, örülen duvarları yıkar ve kendi ummanına yani öte dünyada hazırlanmış olan ebedî hayata ulaşır. Bunun için belki en kestirme yol insanın bizzat kendisini bilmesidir. "Kendini bil" diyen Sokrat belki de buna işaret ediyordu. İslâm ümmeti içerisinde yerleşen ve peygamber sözü muamelesi gören "kendini bilen Rabbini bilir" deyişi, Kur'an'da geçen insanın âfâk ve enfüsü (bk. Fussilet 41/53) yani çevresini ve kendisini bilmesi ile örtüştüğünden bu kadar kıymetli bulunmuş ve bir yol gösterici deyiş olmuştur. İnsanın bilinmesi, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in bilinmesidir. Çünkü her insan bir Âdem ve Âdem her insan tekinin bir örneğidir. "Hz. Âdem nasıl yaratılmıştır?"; "Bütün insan zürriyeti ondan nasıl meydana gelmiştir?"; "İlk yaratılıştta bütün zürriye-

İslâm ümmeti içerisinde yerleşen ve peygamber sözü muamelesi gören "kendini bilen Rabbini bilir" deyişi, Kur'an'da geçen insanın âfâk ve enfüsü yani çevresini ve kendisini bilmesi ile örtüştüğünden bu kadar kıymetli bulunmuş ve bir yol gösterici deyiş olmuştur.

tinin bedeninden çıkarılması nasıl gerçekleşmiştir?" gibi sorular yüzyıllardır insanların kafalarını meşgul etmiştir. İnsanın kabir ve âhîret hayatını tanıyabilmek için onun ilk yaratılışını bir ölçüde kavramak gerekir.

İlk yaratılıştta Âdem'i bir araya getiren zerrelere, bir hadîste geçen insanın ilk yaratılan hücresi olan ve kişinin bütün özelliklerini taşıyan acbü'z-zeneb olması ihtimali de vardır (Buhârî, "Tefsir", 39; Müslim, "Fiten" 141-143; Ebû Dâvud, "Sünne", 22; Nesâî, "Cenâiz", 117; İbn Mâce, "Zühd" 32; Muvatta, "Cenâiz", 49; Ahmed b. Hanbel, III, 27). İlk hitabın bu acbü'z-zeneblerden oluşan topluluğa olması da ihtimal dâhilindedir. Zaten Fahreddin er-Razî'nin ilk yaratılıştta hitaba konu olan zerrelere kainatın parçalanma kabul etmeyen en küçük yapı taşları (cüz ellezî lâ yetezezâ/atom) olmalarını ihtimal dâhilinde görmesi bu fikri destekleyen akli bir çıkarımdır. Sonuçta yeniden dirilişte insanların yaratılması bu acbü'z-zenebden gerçekleşecektir. Bu durumda kabir hayatının bile bu hücre çerçevesinde gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde görülebilir (Gazzâlî, ed-Dürretü'l-fâhira fi keşfi ulumi'l-âhira, s. 46; Kurtubî, et-Tezkira fi ahvâli'l-mevtâ ve umuri'l-ahira, s. 227; İbn Kayyim el-Cevziyye, er-Rûh, s. 254; Şa'rânî, Muhtasarı tezkirati'l-Kurtubî, s. 34; Kemâl b. Ebî Şerîf, Kitâbü'l-Müsâmera, s. 218-219).

Hayır-Şer Bakımından

Dünyada var olan her olgu ve olayın insana yönelik işlevi ve konumu itibarıyla düşünüldüğünde, çift kutuplu olduğu gözlem ve tecrübelerimizle sabittir. Sözügelimi uygun miktarda yenilen bir yiyeceğin insana faydalı olmasının yanında miktarın aşılması durumunda zararlı olması ve hatta ciddi sonuçlara yol açması kaçınılmazdır. Zararlı kabul edilen bazı yiyeceklerin faydasının olduğu da Kur'an'da belirtilir. Yenilmesi haram olan domuz ve murdar hayvan eti gibi yiyeceklerin zorda kaldığı durumlarda (ızdırar hali) yenilmesine müsaade edilmesi de, kısıtlı da olsa faydalı yönünün bulunduğunu gösterir (el-Bakara 2/173; el-En'am 6/145). Öyleyse dünyada mutlak iyi veya mutlak kötü yoktur.

İnsanın bu dünya hayatı içerisinde anılan çift kutupluluktan kurtulup mutlak hayra ulaşması imkân dâhilinde değildir. Çünkü bu dünya karar yeri değil kısa süre kalınacak bir uğrak alanıdır (Ali b. Ebû Talib, Nehcü'l-belâğa, nşr. Subhi Sâlih, s. 493). Öyleyse gelip geçici olan bir

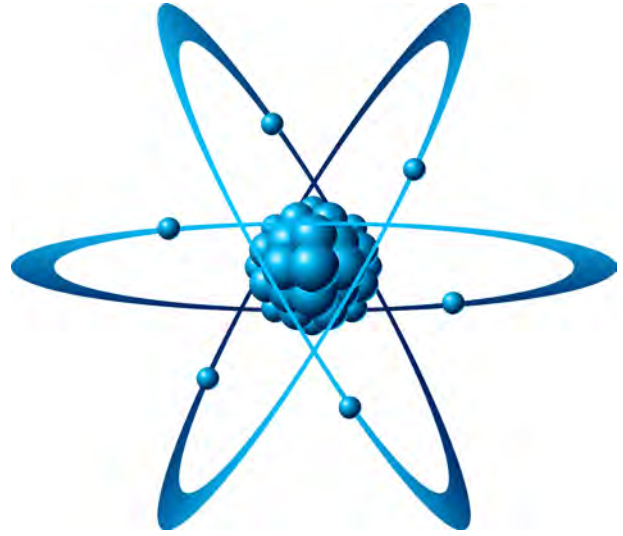
uğrak yerinde, ebedî mutlak hayrın bulunması ve elde edilmesi mümkün olmadığı gibi, insan için burasının bir imtihan alanı olarak belirlenmesi de buna engeldir. Ebedî ve mutlak hayra karar yerinde ve imtihanın akabinde ulaşılır (Debûsî, el-Emedü'l-Aksâ, s. 41, 82). Karar yeri, insan için ebedî mekân olarak tahsis edilen âhiret yurdu ve orada müminlere ayrılan cennettir. Bu dünya mücadele alanıdır. Mücadele, iyilik ile kötülüğü tercih mücadelesidir. "Kim zerre miktarı hayır işlerse karşılığını görecektir, kim de zerre miktarı şer işlerse karşılığını görecektir" (ez-Zilzâl 99/7-8). Bu dünyada kazanma yoktur, kazanmanın mücadelesi vardır. Kazanılan veya kazanıldığı var sayılan, sahip olunan veya sahip olduğu her olgu ve itibar bu dünyada kalacaktır.

C. Âhiret Hayatının Ebediliğinin Anlamı

Mutlak anlamda insanın ve âhiret hayatının ebediliği konusunda İslâm ümmeti içerisinde bir ihtilaf yoktur. İhtilafın sınırlı olarak cehennem ebediliği konusunda ortaya çıktığı görülür. Bunun sebebi de, yukarıda değinildiği gibi suç ve ceza dengesinin aklî nokta-i nazardan bakıldığında ceza lehinde bozuluyor olmasındandır. Sınırlı bir süre içerisinde suç işleyen bir kimseye zaman bakımından ebedî yani sınırsız bir cezanın takdir edilmesi aklen adaleti zedeleyen bir görüntü arz etmekte ve zihinlerde karışıklığa yol açmaktadır. Ancak adalet ve zamanın bu hususta ne anlama geldiğinin sorgulanması ve incelenmesi gerekir.

Adalet genellikle "bir şeyi yerli yerine koymak", "layık olduğu değeri vermek" ve "kendi mülkünde tasarrufta bulunmak" şeklinde tanımlanır. Suçlunun yeri cehennem ise, onu oraya koymak adalettir. Dünyada suç işleyenlerin özgürlüklerinin kısıtlanarak ve hareket imkânlarının daraltılarak hapis hanesine konması nasıl doğru ise, âhirette de cehennem aynı şekilde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla her ne kadar suç, kısıtlı bir süre içinde işlenmiş olsa bile, mahiyeti bakımından incelendiğinde, zaman ve miktar itibarıyla ölçü kabul etmez sonuçlar doğurduğu bir gerçektir. Nitekim doğurduğu sonuçlar dikkate alındığında, her ne kadar suçlu kısıtlı bir zaman dünyada kalıyor olsa da, işlediği suç bütün zamanları aşan bir etkiyi ve sonucu doğurmaktadır. Sözelimi geçmişte işlenmiş birçok suçun etkilerinin hala günümüzde devam ediyor olması, bu gerçeğin açık delilidir. Güncel bir örnek olması bakımından II. Dünya Savaşı'nda Amerikalıların Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine attığı atom bombalarının nükleer

Atom çekirdeği

etkileri hala yeni doğan çocuklarda görülmektedir.

Öte yandan Sünnî kesimin cennet veya cehennem ebediliğini Allah'ın iradesine bağlamaları, sadece bir imkânı dile getirmek ve Allah'ı bir zorunluluk altında görmemeyi ifade etmek içindir. Cennet ve cehennem ile içindekilerin Allah'ın yanında ve O'na eş bir ebedilikleri söz konusu değildir (Bu konuda geniş bilgi için bk. Çağfer Karadağ, İslâm Düşüncesinde Âhiret).

"O gün geldiğinde O'nun izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez. Onlardan bir kısmı saîd, bir kısmı şakîdir. Şakî olanlar cehennemdedir. Orada onlar için inilti ve hırıltılı bir soluk alıp verme vardır. Allah'ın dilemesi hariç, gökler ve yer durduğu sürece orada ebedî kalacaklardır. Çünkü Allah dilediğine dilediği şekilde muamelede bulunur. Saîd olanlar ise, cennettedirler. Allah'ın dilemesi hariç, gökler ve yer durduğu sürece onlar, orada ebedî kalacaklardır. Bu Allah'ın onlara bitmeyecek kesintisiz ihsânıdır" (Hüd 11/105-108). ■

K A Y N A K Ç A

- Bekir Topaloğlu, "Âhiret", DİA, İstanbul 1988
- Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu'cemu'l-mufehres, İstanbul 1984.
- Harizmî, Mefâtihu'l-ulûm, Kahire 1401/1981.
- Gazzalî, ed-Dürretü'l-fâhira fi keşfi ulumi'l-âhira, Beyrut 1407/1987.
- Kurtubî, et-Tezkira fi ahvâli'l-mevtâ ve umuri'l-ahira, Beyrut 1046/1986.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, er-Rûh, Beyrut 14012/1991.
- Şar'ânî, Muhtasarı tezkirati'l-Kurtubî, Kahire 1322.
- Kemâl b. Ebî Şerîf, Kitâbü'l-Müsâmera, İstanbul 1400/1979.
- Ali b. Ebû Talib, Nehcü'l-belâğa, nşr. Subhi Sâlih, Beyrut 1982.
- Debûsî, el-Emedü'l-Aksâ, Beyrut 1045/1985.
- İbn Hazm, el-Fasl fi'l-milel ve'l-ahvâi ve'n-nihal, Beyrut 1046/1986.
- Çağfer Karadağ, İslâm Düşüncesinde Âhiret, Bursa 2008, Emin Yayınları.